

Anže Kerč

»Zabava in priljudnost nista sami namen plesne umetnosti, njen namen je le, da se odpravijo slabe navade v vedenju in kretanju ter da mu ogladijo njegovo ljubkost in vljudnost.«

Plesna kultura v dolgem stoletju meščanstva skozi očala bontonov in mode

KERČ, Anže, diplomirani zgodovinar in germanist, podiplomski študent, Predoslje 120 SI-4000 Kranj, anze.kerc@gmail.com

398.84:316.343-058.13"18"
316.343-058.13:398.84"18"

»ZABAVA IN PRILJUDNOST NISTA SAMI NAMEN PLESNE UMETNOSTI, NJEN NAMEN JE LE, DA SE ODPRAMIJO SLABE NAVADE V VEDENJU IN KRETANJU TER DA MU OGLADIJO NJEGOVO LJUBKOST IN VLJUDNOST.«

Plesna kultura v dolgem stoletju meščanstva skozi očala bontonov in mode

Plesne pritrditve so imele znotraj meščanskega miljeja pomembno mesto, saj te niso predstavljale le možnost medsebojnega druženja, ampak je bilo njihov pomen močno povezan z utrjevanjem meščanske samopodobe. Pisci priročnikov o lepem vedenju so kljub negativnem odnosu do plesa, ki so ga širili predvsem katoliški moralisti 19. stoletja, prepoznali pomembnost vloge plesnih prireditev in zato v svojih delih bolj ali manj obsežno podajali navodila primerne in predvsem zaželenega obnašanja na tovrstnih prireditvah. Pri tem ni šlo le za izvajanje plesa samega, ampak tudi za pripravo na plesni dogodek, obnašanje ob plesišču in medsebojno komuniciranje. Pomemben sestavni del plesnih prireditev je bila tudi izbira primerne obleke, ki se je skozi stoletje meščanstva podobno kot ples sam nenehno razvijala in spreminjala.

Ključne besede: plesna kultura, meščanstvo, 19. stoletje, bonton, ples

KERČ, Anže, BA History and German Studies, Graduate Student, Predoslje 120, SI-4000 Kranj, anze.kerc@gmail.com

398.84:316.343-058.13"18"
316.343-058.13:398.84"18"

“FUN AND LIKABILITY ARE NOT THE PURPOSE OF DANCE; ITS PURPOSE IS TO ELIMINATE BAD MANNERS AND GESTURES AND TO SMOOTH OUT GRACEFULNESS AND POLITENESS.”

Dance culture in the long century of the middle classes in the light of etiquette and fashion

Dance played a significant role for the middle classes because it offered an opportunity not only to socialize but also to strengthen self-esteem. Although 19th-century Catholic moralists spread a negative view of dance, authors of etiquette manuals recognized the role of dance events and provided more or less comprehensive advice on how to conduct oneself, and particularly on how one should not behave at such events. This did not so much concern dancing per se but rather the preparation for the dance event, behavior in proximity to the dance floor and forms of communication at such events. Another important topic was the selection of suitable apparel, which developed and changed over the course of the century in a manner similar to changes in dance itself.

Key words: dance culture, middle classes, 19th century, etiquette, dance

Bonton in ples

»Kdor je iznašel ples, t.j. kdor je kretanje telesa pri posebnih prilikah spravil v gotove ritmiške oblike, ki so našle izraz v godbi in kdor jih je prvi izvedel praktično, o tem ne vemo nič gotovega. Najbrž je ples star ravno toliko, kakor človeški rod. Bil je v začetku ravno tako neokreten, surov in divji, kakor so bili ljudje sami, toda sčasoma ga je napredujoča kultura ublažila.«¹

V 19. stoletju je krepitev moči meščanskega sloja vplivala na preoblikovanje in prilagajanje vedenjskih vzorcev, istočasno je podoben proces spreminjanja in prilagajanja zajel tudi plesne dvorane. Če je plemiška izobrazba od pripadnikov kot del etikete svojega stanu zahtevala obvladovanje, če ne vsaj poznavanje plesnih obrazcev, meščanski moški temu zaradi načina življenja niso mogli ali želeli več posvečati toliko časa. Zato je prišlo do postopnega preoblikovanja in opuščanja strogo predpisanih plesnih obrazcev in do preboja preprostejših in slogovno enostavnejših plesov, ki pa so še vedno, vsaj deloma, ostali predpisani s pravili tako v izvajanju plesa samega kot tudi v obnašanju ob plesišču. Proces spreminjanja je bil postopen in dolgotrajen. V začetku 20. stoletja je evropska plesišča pretresla nova vrsta plesov, ki je prihajala predvsem iz Amerike. Meščanska plesišča so se v primerjavi z leti poprej postopoma odpirala, vzdušje je postajalo vse bolj sproščeno, ceremonialnost in vloga reprezentativnosti pa sta se počasi začeli umikati v ozadje.

Plesne prireditve običajno niso bile vezane samo na izvajanje plesa, ampak so vsebovale tudi druge elemente, predvsem je bil pomemben vidik medsebojnega druženja. Težko je ocenjevati, če je bila za udeležbo na plesih pomembnejša zabava sama ali polje utrjevanja meščanske samopodobe, z gotovostjo pa lahko trdimo, da sta bila prav ta dva vidika med seboj močno prepletena. Na udeležence plesnih prireditev (vsaj pri višjem sloju) lahko gledamo kot na igralce v gledališču, saj svojo priučeno vlogo igrajo pred drugimi udeleženci lastnega in/ali drugega stanu, ki pozorno spremljajo vsako njihovo dejanje in gib. Če ples razumemo kot dramsko besedilo, potem lahko upoštevanje vedenjskih

norm in vzorcev razumemo kot didaskalijske, ki jih morajo akterji poznati, jih ponotranjiti in v toliki meri ozavestiti, da ti v družbi delujejo povsem naravno in ne naučeno.

Ko govorimo o odnosu priročnikov lepega vedenja do plesa, je pri tem treba, tako kot pri ostalih vsebinah, ki jih ti obravnavajo, najprej upoštevati avtorja, njegov odnos do plesa samega in odnos družbe, v kateri se ta giba, in pa naslovnike, katerim je priročnik navsezadnje namenjen. Kot drugo moramo plesne prireditve gledati v širšem kontekstu in se ne smemo omejevati le na izvajanja plesa samega. Priprave na ples, priprava plesišča in prostora za oddih ter klepet, sprejem gostov, urejenost zunanega videza, primerna obleka, vse to je tisto, kar je skupaj še z mnogimi drugimi elementi lahko predpisoval in omejeval bonton.

Tako kot vedenjski vzorci in norme niso enotne za vse družbene sloje, niti za isti sloj v različnih okoljih, tako se tudi plesne prireditve med seboj razlikujejo bodisi po svojem namenu bodisi v samem organizacijskem smislu ali vrsti plesne prireditve same. Med seboj razlikujemo tiste plesne prireditve, ki so bile javne narave in so bile tudi javno oglaševane ter se jih je lahko proti plačilu vstopnine udeležil vsak. Med te spadajo plesi, ki so jih prirejale razna društva in organizacije, bodisi ob proslavitvi pomembnih dogodkov bodisi je bil njihov namen zbiranje denarja za dobrodelne namene ali potrebe društva. Pri javnih plesih je treba omeniti tudi ples v maskah, kjer je bila osrednja zakonitost maskiranje, običajno v skladu z vnaprej določeno tematiko. Plesi v maskah so bili priljubljeni tudi pri tistih vrstah plesov, ki so bili zaprtega tipa in so se jih lahko udeležili le povabljeni. Med plesne prireditve zaprtega tipa spadajo t. i. hausballi (nem. *Hausball*). Slednji označujejo hišne, domače, poimenovane tudi družinske plese, ki so jih družine prirejale na svojih domovih, udeležili pa so se jih lahko samo povabljeni z vabilom. Če je bil ples imenitnejši in se ni odvijal v zasebnih domovnih, ampak v za to namenjenih plesnih dvoranah, udeležili pa so se ga lahko le imenitnejši sloji in pomembni funkcionarji, potem lahko govorimo o t. i. elitnih plesih. Prav na slednjih so bila pravila obnašanja zaradi ohranjanja občutka elitizma in (še) imenitnejšega renomeja samih povabljenec, še bolj ozko postavljena.

¹ Rozman. O dostojnosti, 30.

Izbrana besedila in priročniki obravnavajo plesne prireditve na način, ki je v skladu z avtorjevo lastno opredelitvijo do plesa ali z odnosom do plesa v družbi, kateri je avtor pripadal, pozornost, ki je bila posvečena plesu, pa je sovpadala z vsebinsko zasnovo samega priročnika.

Baron Knigge, pisec priročnika, ki velja za vzor kasnejšim delom, se v svojem delu *Über den Umgang mit Menschen* plesu posebej ne posveča, ampak plesne prireditve uporabi kot primer ponazoritve obravnavanih pravil.

Avtor ples sicer vidi kot nekaj pozitivnega, in sicer naj bi tako kot glasba, poezija, gledališče imel blagodejen vpliv na srce, ki tako postane mehkejša in občutljivejša za plemenita čustva. Ples naj bi spodbujal in bogatil fantazijo, ostril smisel za duhovitost, budil vedrost in veselost in širil vrline v družbi, seveda pa opozarja, da je treba biti pri vsem tem vedno zmeren. V poglavju, kjer obravnava odnos do ljudi višjega sloja, ugotavlja, da je predvsem med mladimi veliko takih, ki so neotesani in v obnašanju okorni, kar se kaže tudi pri plesu, saj naj bi jim pri tem povsem umanjalo elegance.²

V poglavju, v katerem obravnava splošne predpise, pravi, da je na prireditvah, kamor se ljudje hodijo zabavat, treba paziti, o čem se pogovarjaš, saj se človek teh udeležuje, da bi se spočil in otrešel vsakdanjih skrbi in tečnih zadev, ki ga morijo.³

Opozarja tudi, da se pri plesu, predvsem naj bi bilo to vidno pri damah, pokažejo tudi slabe navede. Ko se kri razgreje in razum ne obvladuje vseh čutov, pri človeku na plano privrejo različni skriti temperamenti, ples naj bi človeka namreč zapeljal v opitosti podobno stanje, kjer ta izgubi nadzor nad svojim razumom, zato je lahko srečen tisti, ki mu, kot pravi Knigge, ni treba ničesar prikrivati. Sicer poudari še, da tisti s primerno vzgojo ne potrebuje navodil za lepo vedenje pri plesu, saj naj bi jih poznal že od prej, tudi zato v svojem delu zanj ne poda podrobnejših navodil.⁴

Gottfried Immanuel Wenzel, v svojem delu *Der Mann von Welt*,⁵ ki ga med drugim navaja kot referenco tudi pisec prvega bontona v slovenskem jeziku Ivan Vesel, ples vidi kot nekaj, kar mlade dela očarljivejše, tistim starejšim pa plemeniti zunanjost.⁶ Zato ni čudno, da plesu, sicer skupaj s petjem, nameni celotno poglavje. S plesom naj bi človek namreč pridobil vrline in lastnosti, kot so dostojnost, spretnost, gracioznost v drži in premikanju telesa, harmoničnost ter izurjenost v podajanju komplimentov, vse pridobljeno pa mu tako ostane skozi celotno njegovo življenje, predvsem pa poudarja, da so prav te lastnosti tiste, ki človeka delajo najprimernejšega spremljevalca nasprotnemu spolu. Avtor se osredotoči na nekaj kratkih pravil, ki naj bi jih moral poznati vsak dober plesalec.

V prvi točki se posveti drži rok, kjer poudari, da ta ne sme biti okorna, roke ne smejo počivati na telesu, niti se ga preveč dotikati, gibanje mora biti lahko, zadržano in prijetno. Nadaljuje, da je treba paziti, da plesalec ni okoren, prisiljen in osladen, ko damo prosi za ples, med samim plesom ter tudi ob zaključku. Drža rok pri zaključku *menueta*⁷ mora biti polna ponižnosti in skromne zadržanosti, obraz pa prijazno resen in poln sramežljive nežnosti. Soplesalkine roke se ne sme premočno stiskati, pri t. i. nemškem plesu⁸ pa ne pritiskati k sebi. Plesalci si ne smejo dovoliti nesposobnosti in »nagajivosti«, ki se večkrat pokaže pri *balanseju*,⁹ valčku in drži na sploh. Gibanje telesa mora spremljati prijeten izraz na obrazu, ta pa ne sme spominjati na izraz poželenja. Vsak »dvoumen« izraz na obrazu je prekršek zoper olike in izdaja manko v pozornosti. Dodaja še, da mora biti plesalec pri plesu zadržan

⁵ Wenzel. G. I. *Mann von Welt oder Grundsätze und Regeln des Anstandes, der Grazie, der feinen Lebensart, und der wahren Höflichkeit*. 7. izdaja. Pesch: Hartleben, 1821.

⁶ Wenzel. *Mann von Welt*, 77.

⁷ *Menuet je parni ples, ki je bil od konca 17. stoletja dalje ena od glavnih plesnih oblik med plemiškim slojem na dvorih. Ob koncu 18. stoletja je počasi izgubil na priljubljenosti in se umaknil s plesišč. Na prelomu v 20. stoletje so začeli plesni učitelji za potrebe tržnosti svojega posla ponovno oživljati nekatere pozabljene oblike plesov, med njimi je bil, v sicer zelo poenostavljeni obliki, tudi menuet.*

⁸ *Deutschen Tanz* – verjetno gre za po obliki valčku podoben ples.

⁹ *Balanse* – »balance«: pri poimenovanju gre lahko za obliko gibanja telesa s prenašanjem teže iz ene noge na drugo, sliko znotraj kotiljona ali samostojen ples, primerljiv z valčkom.

² Knigge. *Über den Umgang mit Menschen*.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

in da se s telesom ne sme nikoli preveč približati telesu soplesalke. V šesti točki opozori, da pri poskočnih plesih nikoli ne sme prekoračiti pravil, ki jih plesi take narave narekujejo, varovati se je namreč treba vsega pretiravanja, predvsem je neprimerno takšno vedenje, kot je na primer »preskakanje kože« (*Bocksspringen*), s čimer bi plesalec, v želji po dokazovanju pred drugimi, lahko osmešil damo. Plesati tako dolgo, da plesalci ne pridejo do sape in od njih kaplja znoj, je znak surovosti in »kmečkosti«, še dodaja.¹⁰

Pri plesih v kolonah ali četvorkah (*Quarrees*)¹¹ morajo biti plesalci še posebej pozorni, da ne zmotijo sebe ali drugih, da ne zamujajo pri plesanju svojih slik in da pravilno izvedejo vse figure.¹²

V osmi točki poudari, da se je treba zavedati, da je ples pravzaprav spremljanje glasbe s telesom, gibati se moramo v taktu in s tem navzven izraziti občutke, ki jih skriva glasba. Samo tisti, ki sledi tem pravilom, bo zagotovo plesal z oliko in občudovanjem. Kot pravi, samo surovež lahko najde užitek v norenju pri plesu, pri tem pozabi na vso omikanost telesa, poleg tega pa ogroža še zdravje in zabavo soplesalcev. V zadnji točki doda še nasvet, da je pri plesu vedno nujno nositi rokavice. Opozarja, da moramo biti dvakrat bolj previdni, da se s preznojenimi rokami ne dotikamo soplesalk. Ker je pri daljšem plesanju znojenje nemogoče preprečiti, je ples brez rokavic resna kršitev primerne tona, pri damah, kot doda, pa tudi kršitev zoper sramežljivost v javnosti.¹³

Ženske rokavice iz prve polovice 20. stoletja – pletene bombažne rokavice, ki so dami segale do komolcev. Rokavice so bile obvezen del plesne garderobe. (Muzeji in galerije mesta Ljubljana)

Čeprav Wenzel plesu resda posveti poglavje, so pravila primerne olike precej površinska, vezana v večini na vedenje pri izvajanju plesa samega, vendar je, vsaj kar se tiče obravnave plesa samega, občutno bolj natančen kot njegov predhodnik Knigge.

Tudi Vesel v svojem delu pri neposredni navezavi na ples in plesišče ni preveč izčrpen, dobesečno prevede na primer navodila, ki jih poda že baron Knigge: »V veselih družčinah, pri besedah, v gledališču, pri plesu ne govori o svojih domačih opravilih; saj si prišel na veselico, da svojega duha raztreseš, nekoliko odpočiješ se, odženeš male in velike skrbi; kako nepristojno je, ako hočeš brata zopet vpreči v težavni jarem vsakdanjega življenja.«¹⁴ Podobno kot Wenzel tudi sam obravnava držanje v paru: »Med plesom bi bilo napačno skazovati kako posebno poznanje s plesočo gospo ali gospico; opuščati je tudi vse stiskanje rok, ali hitro in divje vrtenje: nespodobno bi bilo gospo močno poprijemati in kar je še tacihi nepristojnosti,«¹⁵ in doda še opozorilo, ki ga pri Wenzlu ni moč najti: »Misliti se mora, da veliko oči veliko vidi in tako ravnanje kaznuje se vže kakor si bodi.«¹⁶ S tem jasno nakaže, da je obnašanje v družbi odvisno in močno regulirano s

¹⁰ Wenzel. Mann von Welt, 81.

¹¹ Kolone (linije) in četvorke, kot pozicije plesalcev/parov na plesišču, so bile najbolj značilne predvsem pri kontratanzu (v slovenskem jeziku se pojavlja tudi izraz protiples). Gre za obliko skupinskih plesov, kjer pari ali plesalci izmenjavajo pozicije ter odvisno od drugih plesalcev ali parov izvajajo vnaprej določene plesne figure.

¹² Wenzel. Mann von Welt, 82.

¹³ Wenzel. Mann von Welt, 82.

¹⁴ Vesel. Olikani Slovenec, 36.

¹⁵ Prav tam, 68.

¹⁶ Prav tam.

samonadzorom, ki je posledica pritiska družbe na posameznika.

Razumeti moramo, da je bil ples pogosto le sestavni del širšega družabnega dogodka, na katerem so veljala pravila in normativi, ki so na splošno urejali vsakršno občevanje ljudi med seboj, zato je na tem mestu treba obravnavati tudi tista pravila, ki so veljala pri verbalnem komuniciranju, načinu izražanja, pri odnosu med obema spoloma ipd. Pri tem še posebej velja omeniti pravilno izvedbo poklona, ki bi ga lahko v grobem obravnavali v dveh vidikih neverbalne komunikacije. Prvi vidik se na naša na neverbalno izražanje npr. pozdrava, zahvale, spoštovanja in je v večini primerov simbolično vezan na izražanje pod- oziroma nadrejenosti položaja. V drugem vidiku, ki je od prvega sicer neločljivo odvisen, pa lahko priklon opazujemo kot sestavni del plesa samega.

Vzporedno s plesno umetnostjo se je razvijal tudi način izvajanja poklonov, njegovi elementi, spreminjala se je tudi njihova funkcija in pomen. V plesih 19. stoletja poklone kot sestavni element plesa samega lahko najdemo na primer v t. i. sestavljenih plesih,¹⁷ kot so *kvadrilje* (četvorke), *kotiljoni*, predvsem pa so bili pokloni obvezni del na začetku kot gesta povabila in na koncu vsakega plesa kot gesta, ki je simbolizirala zahvalo.

Vesel se bolj kot s samo izvedbo poklona ukvarja predvsem s primerno uporabo. V družbi se je primerno priklanяти najprej hišnemu gospodu in gospe, šele potem se pozdravi ostale v družbi, poklon je odvisen od imenitnosti človeka, kateremu je takšen pozdrav namenjen, dodaja pa tudi, da v večji skupini lahko pozdravimo z enim poklonom na enkrat.¹⁸

Ena izmed pomembnih funkcij plesnih prireditvev je bilo tudi druženje, spoznavanje in širjenje kroga novih poznanstev. Če obiskovalec takšnih prireditvev ni plesal, je lahko čas preživel ob raznih igrah ali ob pogovoru z ostalimi udeleženci. Vsebi-

na pogovora, kot svetuje Vesel, mora biti poučljiva, brez lažnih komplimentov in prilizovanja. Prav tako ni dostojno šepetati in opravljati, če želimo vseeno slišati, kaj se o nekom govori, Vesel predlaga, da »poslušajmo z ušesmi, ne z očmi, ne glejmo tedaj na tisto stran.«¹⁹ Pri pogovoru z nežnejšim spolom opozori, da je pri teh treba biti še posebej pozoren o vsebini pogovora, saj »vse ženske hočejo imeti kratkočasov in zabav,« zato jim je primerna tista družba, »ki govori le modre besede, pa tudi raje molči, kot prazne besede klati«, predvsem pa naj se pogovor ne vrti okrog »učenostnih predmetov.«²⁰

Valenčičeva *Vzgoja in omika* s konca stoletja se plesu posveti že nekoliko bolj temeljito. V njegovih predpisih lepega vedenja je moč najti vse vidike povezane s plesom, od samega vabila, do priprave plesne dvorane, izvajanja, drže soplesalcev med plesom ipd. Avtor ples obravnava s pozitivnega stališča, ne pozabi pa opozoriti niti na nekatere njegove nevarnosti: »Nedolžen in zmeren ples je posebno za mlade ljudi potreben in dopadljiv predmet družabnega občenja. Plesišče je jako ugodno, včasih pa še bolj nevaren kraj spoznavanja in približevanja spolov. Na plesih morajo mladeniči in mladenke najlažje pokazati svojo oliko in svoje vrednosti; nikjer pa ni tako nevarno, da se prestopi meja pristojnosti in spodobnosti, kakor na plesu, zlasti ako se pridruži razvnetosti še alkohol.«²¹ Ples pa naj ne bi ogrožal samo morale posameznika, ampak tudi njegovo zdravje. Avtor namreč priporoča, naj plešejo le tisti ljudje, ki so popolnoma zdravi, zlasti tisti s srčnimi in pljučnimi boleznimi, naj se plesnih prireditvev raje izogibajo.²² Zdravju škodljivo je tudi pitje mrzlih pijač, pogosto kajenje, predvsem pa odhajanje na zrak po končanem plesu.²³

Povabljen na ples, kot poudarja Valenčič, je treba o dogodku obvestiti dva tedna pred samo prireditvijo, če gre za plesno prireditev, za katero se predvideva več priprave, v nasprotnem primeru šest do osem dni prej. Osebnost se lahko povabi le sorodnike, ki živijo v istem kraju ter v primeru, da gre za družinske svečanosti. Pozornost mora-

¹⁷ Poimenovanje »sestavljene ples« najdemo v priročniku tržaškega plesnega učitelja Ivana Umka, kjer avtor pod sestavljene plesne uvršča tiste plesne, ki jih sestavlja več plesov, različnih plesnih elementov ali figur.

¹⁸ Vesel. *Olikani Slovenec*, 38.

¹⁹ Vesel. *Olikani Slovenec*, 38.

²⁰ Prav tam, 56, 66.

²¹ Valenčič. *Vzgoja in omika*, 209.

²² Prav tam, 210.

²³ Prav tam.

mo nameniti tudi skupini ljudi, ki jih na dogodek povabimo, in sicer: »*K udeležbi k veseliam in drugim zadevam, ki se tičejo družabnega in javnega življenja sploh (igra, petje, ples, lov itd.) se povabi po kakovosti predmeta običajno vse osebe prijateljskega kroga ter se brez važnega vzroka nobenega ne prezre,*« obenem je treba upoštevati, da se sme povabiti le osebe sebi enakega spola, mož in žena pa lahko vabita oba skupaj. Samske in »*neodvisne*« moški lahko povabijo samo takrat, ko pridejo tudi druge ženske.²⁴ Plesalke predvsem na javne plesne niso smele prihajati same, ampak v spremstvu njihovih mam ali drugih sorodnikov in starejših oseb, enako naj bi veljalo tudi pri odhodu domov.²⁵

Priprava na ples je odvisna od priložnosti in tipa plesa. Če je šlo za zasebno plesno prireditev za »*prijateljsko vabljenih oseb*«, se je bilo treba pred tem z njimi dogovoriti. Pri organizaciji javnih plesov, ki se jih je lahko udeležil vsak, brez vabila, tako da je plačal udeležbo, pa je bilo, kot pravi Valenčič, praviloma nujno pridobiti dovoljenje občinskega urada.²⁶

Zelo pozorno se avtor loti tudi priprave plesnega prostora, pri čemer moramo zopet poudariti, da avtorji v svojih delih navajajo idealne primere, ki pa se jasno v marsičem močno odmikajo od realne slike, dogajanja in resničnega videza plesišč.

Za ples je najprej treba imeti primerno dvorano z gladkim in ravnim parketom, ki mora biti primerno pripravljena in okrašena. Nad vhodnimi vrati, kot opisuje, je običajno slika »*modrice plesne umetnosti*« Terpsihore, pod sliko pa napis in pozdrav, ki je odvisen od tipa plesne prireditve. Po stenah morajo viseti slike in društvena *bandera*, prostor mora biti okrašen z rastlinami ali eksotičnim zelenjem. Iz kota v kot bi morale viseti tanke vrvice prepletene z umetnimi cveticami, bršljanom in zimzelenom. Pozornost Valenčič posveti tudi odru za glasbenike, ki naj bi bil visoko od tal, nad njim pa slika muze glasbe Euterpe, prav tako naj na vsaki strani orkestra visi narodna zastava ter cesarska, v primeru, da gre za dogodek, povezan z državno ali cesarsko hišo. Če gre za ples, ki se

odvijajo zvečer, morajo biti dvorane seveda primerno osvetljene.²⁷

Sosednji prostor, v katerega moški niso smeli zahajati, je bil namenjen nežnejšemu spolu. Tam so si plesalke lahko odpočile in popravile svoje obleke, uredile obraz in lase, zato so morali biti na tamkajšnji mizi vedno razporejeni predmeti, s katerimi so se dame lahko uredile med samo prireditvijo, v prostoru pa seveda ni smel manjkati umivalnik z vodo za osvežitev in ogledalo.²⁸

Ko se ples že vrši in si plesalci želijo plesati s plesalko, ki je ne poznajo, se morajo moški ženskam najprej predstaviti ter jih nato prositi za ples. Na tem mestu avtor ponudi z jasnimi primeri nekaj besednih zvez, s katerimi plesalec lahko nagovori izbranko ter nekatere možne odgovore plesalke, reši pa tudi nekaj pogostih dilem, ki se ob tem lahko pojavijo. V primeru namreč, da dva plesalca želita plesati z isto plesalko, ima prednost vedno tisti, ki se je plesalki prvi poklonil in jo prosil za ples, drugi naj se ob tem umakne in naj za ples prosi drugo. Dolžnost plesalke je tudi, da če je ples že obljubila plesalcu, mora to obljubo držati in ne sme plesati z drugim.

Zaporedje plesov je narekoval plesni red, ki so ga plesalci dobili že pred začetkom plesa. Pri javnih plesih je bil ta običajno tudi javno objavljen bodisi v časopisu ali na plakatu. Plesni redi so se skozi čas spreminjali, odvisni pa so bili tudi od tipa plesa. Najpomembnejši ples v plesnem redu je bil zagotovo prvi ali otvoritveni ples. V 18. stoletju je na začetku še stal *menuet*, ki sta kasneje zamenjala *poloneza*²⁹ ali valček. Imenitnost prvega plesa je narekovala tudi, da so ga začenjali imenitnejši ali po funkciji pomembnejši udeleženci. Nemška zgodovinarica Monika Fink je v svoji študiji ugotavljala, da je ples običajno odprl gostitelj večera ali njegova hči,³⁰ medtem ko je Valenčič pri svojem opisu manj natančen, predlaga namreč samo, da naj bi zlasti pri zasebnih plesih vedno začenjala najimenitnejši ple-

²⁴ Prav tam, 186, 187.

²⁵ Prav tam, 210.

²⁶ Prav tam, 209.

²⁷ Prav tam, 209, 210.

²⁸ Prav tam, 209.

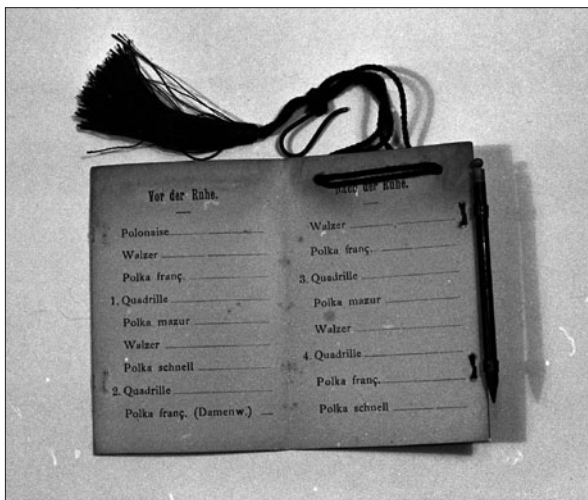
²⁹ »Ritualni ples« oz. ples katerega funkcija je bila otvoritev plesne zabave. Bistvo plesa je bil prihod plesalcev na plesišče in korakanje po glasbi ter oblikovanje vrst.

³⁰ Fink. Der Ball, 171.

salec z najimenitnejšo plesalko.³¹ Valenčič na koncu razdelka, ki govori o plesnih prireditvah, navede plesni red, ki naj bi ga po njegovih besedah običajno plesali – ta se pred polnočjo začneja s plesanjem valčka, v drugem delu po polnoči sledi *mazurka*, plesna prireditev pa se zaključuje s t. i. hitro polko.³²

Plesni red ob odprtju Narodnega doma v Ljubljani, 1896. Vsebina plesne knjižice in seznam plesov je zapisan v slovenskem jeziku, priložen je tudi svinčnik, s katerim se knjižica preko za to namenjenih vstavkov/všitkov zapira. (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, foto: Andrej Peunik)

Notranjost plesnega reda za trgovski ples *Handelsball*, 6. februar 1892 z navedenim zaporedjem plesov v nemškem jeziku. Ples je bil običajno razdeljen na dva dela, vmes je bil predviden čas za odmor. Laibacher Zeitung, z dne 8. 2. istega leta, poroča o tem imenitnem trgovskem plesu, ki je potekal v Kazinski dvorani in so se ga udeležili mnogi imenitni gostje, med njimi takratni župan Ljubljane Grasselli, predsednik deželnega sodišča Kocevar in deželni glavar Detela. (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, foto: Marko Zaplatil)

³¹ Valenčič. Vzgoja in omika, 211.

³² Prav tam, 213.

Valenčič se dokaj natančno posveti tudi sami drži rok med paroma ter drži telesa: »Prsa se ne smejo tiščati prs, tudi kolena se ne smejo dotikati,« ne pozabi niti na očesni stik med plesalcema, ki se ne smeta gledati, ampak mora biti njun pogled usmerjen drug drugemu preko ramen.³³

Elastičnost, gracioznost, lahkotnost in ritmičnost ter v prvi vrsti plesanje v taktu, so tiste vrline, ki so na plesu dobrodošle. Kot je pisal že Wenzel, je treba plesati zmerno, predvsem pa nikdar strastno. Če je ples živahen in traja dolgo in se plesalca spotita, plesalec lahko plesalki predlaga, da se, preden jo pospremi na svoje mesto, še nekoliko sprehodita in pri tem ohladita. Pri sprehodu se držita pod roko ter se pogovarjata prijazno in radostno, vendar ne preživahno, a kljub temu dovolj glasno, da lahko pogovor slišijo tudi drugi. Stvari, kot so zaupno šepetanje ali skrivanje smeha za pahljačami so skrajno neprimerne, predvsem pa sumljive, zato avtor svetuje naj se še posebej plesalka »vzdrži vsega, kar bi moglo dati povod opravljanju in zlobnemu obrekovanju; skratka, pazi naj vsaka, da ne postane plesalka – jokalka.«³⁴

Če se plesalkam zgodi, da medtem ko druge plešejo, ostanejo same brez soplesalca, Valenčičev priročnik svetuje, naj te nikdar ne pokažejo svojega nezadovoljstva, ampak naj ostanejo mirne in na videz zadovoljne, lahko kramljajo s katero od ostalih dam ali se preprosto za nekaj časa odmaknejo od dogajanja. V takem primeru mora pomembno vlogo odigrati hišna gospa ali plesovodja, ki poskrbi, da plesalke ne ostanejo brez soplesalca. Plesovodje lahko plesalce nagovorijo, naj povabijo take plesalke na ples, vendar morajo pri tem paziti, da one te njihove namere ne opazijo.³⁵

Valenčič se loti tudi tipologije plesov, ki jih enostavno razdeli v dva tipa, in sicer na tako imenovane *krožne plese*, kjer pari neodvisno od ostalih parov plešejo po krogu, in na *družabne plese* »med katerimi so navezani pari na nasprotno stoječe pare, na vse ostale pare in plesovodjo.«³⁶ Podobne razdelitve se v svojem plesnem priročniku *Moderni*

³³ Prav tam, 211.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam, 213.

³⁶ Prav tam, 212.

plesalec leta 1904 loti tudi tržaški plesni učitelj Ivan Umek, le da namesto krožnih plesov uporabi besedno zvezo »navadni plesi«, družabne plesne pa poimenuje z imenom »sestavljeni plesi«. ³⁷

Plesni učitelj Edvin Rozman je leta 1909 izdal priročnik z naslovom *O dostojnosti*. Plesni učitelji so običajno izdajali predvsem najrazličnejše plesne priročnike, ki so vsebovali tudi pravila obnašanja na plesnih prireditvah. Obravnavan Rozmanov priročnik lahko zaradi njegove vsebine, ki se posveča predvsem obnašanju na splošno, upravičeno šteje mo med bontone. Skoraj tretjino, sicer ne preveč obsežnega dela, avtor posveti prav obnašanju na plesnih prireditvah. Za razliko od prej obravnavanih priročnikov, slednji podaja zelo konkretne primere v določenih zagatah in hkrati zanje ponudi tudi, po njegovem mnenju, najelegantnejše rešitve.

Rozman, povsem razumljivo, na ples gleda v pozitivni luči in ga kot takega tudi priporoča. Tistim staršem, ki otroke svariijo pred plesom in tistim, ki ples obsojajo in ga absolutno proglašajo za škodljivo, vseeno priznava, da »je nekoliko resnice v tem«, a dodaja, da je tudi v povezavi s plesom najbolje izbrati srednjo pot: »Kajpada, kdor je brezmeren v uživanju plesanja, je zmeraj v nevarnosti, da si škoduje na zdravju in življenju. Kdor pa zmerno uživa veselje plesa ter razume poleg nedolžne zabave tudi upoštevati higijenični in estetični namen njegov, ta ne bo nikoli škode trpel. Zabava in priljudnost nista sami namen plesne umetnosti, njen namen je le, da se odpravijo slabe navade v vedenju in kretanju ter da mu ogladijo njegovo ljubkost in vljudnost.« ³⁸

V uvodu poglavja z naslovom *V plesni dvorani* avtor ples obravnava kot višek družabnega življenja in posledično močno prežetega s pravili lepega vedenja: »Kdo bi se mogel nad smotrom plesa zmotiti, ki ga je hotel obiskati radi poželjivosti ali iz dolgega časa. Ker poleg radosti in družabniškega užitka, ki ga nam nudi ples, je ta velike dalekosežnosti za človeško vzgojo in kakor je on višek vsega družabniškega življenja, tako terja tudi od svojega obiskovalca najvišje družabniške zahteve, katere pa more človek izpolniti v toliko, v kolikor je v istini temeljito

vzgojen. Zatorej lahko po pravici ples imenujemo preizkusni kamen družabniške olike.« ³⁹

Poleg primerne vzgoje je na plesu treba imeti tudi ustrezno plesno znanje, zato Rozman neplesalcem ples odsvetuje, še posebej naj bi se to neznanje videlo v že prej omenjenih sestavljenih plesih, ko plesalec ni vezan le na svojo soplesalko, ampak tudi na druge pare na plesišču. Tudi negotovi plesalci, kot pravi avtor, pri damah niso priljubljeni in se s svojo vsiljivostjo samo smešijo. V nadaljevanju plesalcem predlaga, naj se ne jezijo, če pri pomanjkanju plesalk »izgubijo kako turo«, v tem primeru, naj si čas krajšajo s pomenkovanjem s sosedom ali se umaknejo v sobo za kadilce. Damam, ki se želijo zavrteti po plesišču, pa ne preostane drugega, kot da mirno počakajo, da jih kdo povabi na ples. Če so pri tem neuspešne, imajo seveda možnost, da se izmuznejo v garderobo »*ondu sline požirati in solz pretakati, kar se – pardon – večkrat zgodi*«. ⁴⁰

Avtor opozori tudi na pomembnost priklona in pravilnost njegove izvedbe ter obenem veliko pozornosti posveti pravilom seznanitve plesalcev, ki se med seboj še ne poznajo. Pred začetkom plesa je seznanitev odvisna od družbe, v kateri se posameznik nahaja, pri povabilu na ples pa je odvisno, ali je gospod z damo že seznanjen ali gre za njuno prvo srečanje. Predstaviti se je treba pred samim začetkom posameznega plesa, le tisti najbolj spretni se lahko predstavijo že med izvajanjem, vendar se pri tem ne sme podati roke. Začetnikom predlaga, da se predstavijo pred začetkom določene ture zlasti »zaradi tega, da ga mimo plesoči par ne odnese od dame ali celo podere«. ⁴¹

Po končanem plesu se morajo plesalci soplesalkam prikloniti in zahvaliti za ples. Dame se plesalcem nikoli ne zahvaljujejo, saj so bile one naprošene za ples. Njihova naloga je, da imajo v mislih, komu so določen ples obljubile in da te obljube nikoli prelomijo. Rozman je še posebej kritičen do tistih dam, ki ples obljubijo dvema plesalcema: »*Takšne dame hitro spoznamo ter jih preziramo, kakor si*

³⁷ Umek, Ivan. *Moderni plesalec*. Trst: [samozal.] I. Umek, 1904.

³⁸ Rozman. *O dostojnost*, 31, 32.

³⁹ Prav tam, 32.

⁴⁰ Prav tam, 25.

⁴¹ Prav tam, 25, 26.

zaslužijo« in plesalcem priznava, da storijo prav, če se dogovorijo, »da takih dam nikoli več ne volijo«. ⁴²

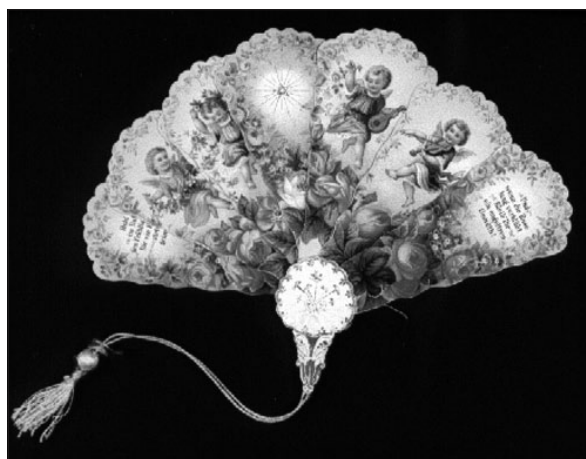
Pozornost posveti tudi pravilni drži telesa ter izvedbi samega plesanja: »Plesalec naj pazi strogo na to, da vedno pleše v krogu, da ne šviga semtertje ter da s plesalko ne buta v druge plesalce ter svoji plesalki, kakor tudi drugim ne stopa na prste. Je plesna dvorana velika, plesati je dovoljeno k večjem samo dva kroga ter se more s plesalko plesati do nje-nega sedeža.« ⁴³ Pri izvedbi plesa je pomembno, da vsak plesalec pazi na to, »da pleše vsako posamezno figuro fino in eksaktno,« ter doda, da je nedopustno »ako plesalec, kateremu je ples neznan, angažira damo, jo pelje v kare pri sestavljenih plesih, pleše ž njo ter tako zmede še ostale.« ⁴⁴

Na plesišču Rozman odsvetuje govorjenje med izvajanjem plesa, za kar našteje več razlogov, in sicer plesalec ob govorjenju ni pozoren na sam ples, hkrati je njegovo dihanje pospešeno, predvsem pa pravi, da »najtehtnejši vzrok je ta, da se nekaterim razširjajo razne, zelo dvomljive dišave iz ust.« ⁴⁵

V Vzgoji in Omiki Valenčič predlaga, da se po končanem plesu par sprehodi in pri tem ohladi. Plesni učitelj Rozman sicer to prav tako dovoljuje, vendar pod pogojem, da se s tem strinja dama, drugače pa »prevelikega promeniranja« ne odobrava, kajti »če se je plesalo po več ur, gotovo so plesalke že dokaj izmučene.« ⁴⁶

Odmore med plesi so obiskovalci plesnih prireditelj lahko izkoristili za počitek in pomenkovanje z ostalimi udeleženci, pri tem pa je bilo nedopustno, da je plesalec ovohaval damin šopek ali se igral z njeno pahljačo, še manj mu je bilo dovoljeno, da se z njo tudi sam hladi. ⁴⁷

Pomembno je tudi upoštevanje plesnega reda, saj kot pravi avtor »mnogokrat prosijo plesalci, pa tudi druge osebe plesnega reditelja za premembo plesnega reda ali posameznih točk, ker tako trdijo, to žele vse dame, kar pa je seveda le redkokdaj res,«

Pahljača iz preloma 19. stoletja – na hrbtni strani zadnjega lističa papirnate pahljače je podpisana Johanna Nep. Jeraj. Dame so med izvajanjem plesa pahljačo držale v levi roki, ki je bila položena na plesalčevo desno ramo. (Muzeji in galerije mesta Ljubljana, foto: Damjana Šalehar)

za nedolžno prošnjo pa naj bi se skrival predvsem razlog, da prosilci določenega plesa enostavno ne poznajo. Plesni red, ki so ga vnaprej skrbno pripravili plesni reditelji ali plesni učitelji, je zahteval poznavanje takratnih plesnih praks, mode, odvisen je bil od vrste plesa in povablencev, in kot poudarja tudi Rozman »z njega sestavljanjem se plesni reditelj muči mnogokrat po več ur, kako mu je razpolago z godbo, kako naj si plesi slede drug drugemu in kako je razdeliti odmore med posameznimi plesi.« ⁴⁸

V zadnjem od obravnavanih bontonov z naslovom *Knjiga o lepem vedenju*, avtor Franc Terseglav pravila o obnašanju na plesu uvrsti pod razdelek s podobnimi pravili, skupaj s pravili o pošiljanju vabil, uporabi posetnic, obnašanju na obisku, v gledališču, na pojedinah itd., še posebej pa se v tem poglavju oddalji od splošnih določil vezanih na vse sloje in se posveti družabnemu dogajanju, ki je večinoma v domeni »odličnejših stanov«.

Že v poglavju z naslovom *Splošna navodila* avtor poudari, da je družabnost človeku prirojena in da v »pametnih mejah je občevanje človeka v družbi koristno, ga izobražuje in razvija.« ⁴⁹ Uvodoma avtor najprej poda svoj pogled na ples, in sicer z besedami: »Če govorim v tej knjigi o plesu, nimam namena presojati te zabave iz verskega in npravstvenega sta-

⁴² Prav tam, 26.

⁴³ Prav tam, 27.

⁴⁴ Prav tam, 29.

⁴⁵ Prav tam, 27.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam, 30.

⁴⁹ Urbanus. *Knjiga o lepem vedenju*, 50.

lišča. Če se zoper plesa tolikokrat piše in govori, če izkušeni moške mladino tolikokrat svare pred plesom, morajo že imeti zadostne razloge. Ples se po pravici smatra za nevarno zabavo, ki daje priliko za marsikaj grešnega in nedopustnega, da si sam ob sebi ni greh. Če torej govorimo v tej knjigi o plesu, ga s tem nikakor ne zagovarjamo, še manj pa priporočamo. Hočem le povedati tistim, ki menijo, da brez plesa ne morejo izhajati v olikani družbi, kaj zahtevajo od njih pravila vljudnosti in olike, da bo njih vedenje pri tej nevarni zabavi dostojno, pravilno in urejeno.«⁵⁰

Kljub temu, da se vsaj formalno ne želi opredeliti v odnosu do plesa, Terseglav prepozna pomembno družbeno vlogo plesnih prireditev, a se hkrati tudi zaveda stigmatizacije plesa, katere najbolj goreči podporniki so bili prav katoliški moralisti 19. stoletja, ki so ples predstavljali kot pripomoček k napeljevanju v greh.

Pri tem opozori tudi na razliko v sami funkciji plesa in poudarja, da je njegova moralnost odvisna predvsem od položaja udeležencev v družbi. Ugotavlja namreč, da obstaja razlika med družinskimi plesi, katerih se udeležujejo tudi odličnjaki, tam so prisotni starši, resni in zreli ljudje, ki nadzorujejo mlajše, medtem ko naj bi se na manjših plesih »po gostilnah in zakotnih sobicah po deželi« zbirala predvsem lahkomišelna mladina.⁵¹ Zato na javne plese mladim damam ni dovoljeno odhajati brez spremstva njihovih staršev.⁵²

Še pred samo plesno prireditvijo se mora goste na prireditev povabiti bodisi s posetnico, če gre za vabilo prijateljev in znancev na manjše dogodke, oziroma s tiskanim vabilom, kadar gre za večje prireditve. Pri tem je treba vabilo na ples poslati vsaj dva tedna pred prireditvijo, vsebovati pa mora čas prihoda povabljenec ter podatek o tem, ali mora povabljenec priti v salonski obleki ali v fraku.⁵³

Pri sprejemu moramo najprej s priklonom pozdraviti gospodinjjo oziroma ji poljubiti roko, če jo ta najprej poudari, ter šele nato gospodarja. Damam in starejšim ter odličnejšim gospodom se je treba

Vabilo na družinski ples:

Advokat dr. Dev in žena si dovoljujeta gospoda adjunkta Florijana Ručigaja najvljudnejše vabiti na družinski ples, ki se vrši 30. t. m. zvečer ob 8. uri v njuni hiši.

Ljubljana, 25. 1910.
(Jurčičev trg 2.)

Terseglav v svojem delu bralcem ponudi tudi nekaj vzorcev vabil za različne priložnosti. (*Urbanus, Knjiga o lepem vedenju, 201.*)

Ali pa:

Podpisana prosiva gospoda dr. Ivana Sinkovca, da naju 2. t. m., ko se vrši v najini hiši družinski ples, ob 8. uri zvečer počasti s svojo udeležbo.

Dr. Novak in žena.

Vsebina vabila je bila odvisna od pošiljatelja, naslovnika, kot tudi od vrste samega dogodka. (*Urbanus, Knjiga o lepem vedenju, 202.*)

pri pozdravu pokloniti, v primeru, da nas posameznik ne pozna, pa se moramo obvezno tudi dati predstaviti.⁵⁴

Prej omenjeni avtorji posebno pozornost posvečajo predvsem prvemu otvoritvenemu plesu, za katerega je veljalo, da ga začenjata najimenitnejša plesalca oziroma gostitelj. Medtem ko se Terseglav pravil izbiranja soplesalcev na tem mestu natančneje loti, in sicer zapiše, da morata gostitelj in njegov sin z vsako damo plesati po enkrat, na *oficijelnih plesih* si morajo povabljenec izbirati tiste soplesalke, pri katerih so večkrat v gosteh oziroma morajo na ples peljati hčerke in žene svojih »predstojnikov«, na družinskih plesih pa je najprimernejše izbrati ženo gostitelja in njegove hčere. Pri izbiranju soplesalk je zlasti pomembno vedeti, da se sme za ples prositi le tiste, s katerimi si že seznanjen, v nasprotnem primeru se je treba s plesalko najprej seznaniti bodisi po gospodarju na družinskih plesih bodisi po znancu na plesih »*oficijelne*« narave. Pri tem je pomembna tudi izbira samega plesa, saj je polko ali drug lažji ples dovoljeno plesati s sveže seznanjeno damo, medtem ko se valček in kvadrilja (četvorka) lahko plešeta le s tistimi, s katerimi je plesalec seznanjen že dlje časa. Dopuščena je tudi možnost, da pri poznani dami, že pred plesno prireditvijo gospodje naprosijo za določen ples.⁵⁵

⁵⁰ Prav tam, 227.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam, 233.

⁵³ Prav tam, 199–202.

⁵⁴ Prav tam, 229.

⁵⁵ Prav tam.

Mlade dame ne smejo izraziti želje, da bi bile seznanjene z gospodi, niti jim ni dovoljeno, da »iz lastnih nagibov« predstavljajo plesalce drugim damam, razen če za to prosijo plesalci. V tem primeru so dame dolžne predstaviti svoje prijateljice ali starše.⁵⁶

Resnično omikanost in viteštvo plesalec pokaže s tem »če katerikrat zapleše tudi s takimi, ki jih drugi več ali manj prezirajo«. Kot poudarja avtor pa ni lepo, »če kdo venomer pleše samo z eno damo ali pa edinole s takimi, ki so zavoljo svoje lepote ali odličnosti na slovesu.« Zato gostitelja lahko plesalcu namigneta, s katero damo mora plesati, ta pa mora pobudo seveda sprejeti.⁵⁷

Terseglav se podobno kot Rozman loti tudi načina izvajanja plesa, pri katerem opozori na pomembnost priklona, pravilne drže rok in dostojnega vedenja med plesanjem, vendar se njegova priporočila skoraj v celoti pokrivajo z nasveti Wenzlovega priročnika.

Neveščim plesalcem tudi Terseglav plesanje odsvetuje, v primeru, da se večerna prireditev nadaljuje s plesom, povabljenec pa ne zna plesati, mu avtor svetuje, naj se izgovori in zapusti družbo ali kot se izrazi enostavno »po francosko« izgine. Na oficelnih plesih, kjer ta možnost zaradi narave plesa ne bi bila na mestu, povabljenec predlaga, da si najde družbo gospodov »ki ne plešejo, ampak se pravijo v kak varen kot, kjer se med seboj zabavajo« ter k temu doda opozorilo: »Na vsak način pa se dolgo ne mudi ampak kmalu odidi.«⁵⁸

Na plesnih prireditvah ni manjkalo niti hrane in pijače, zato se v zadnjem podpoglavju avtor posveti tudi tej tematiki. Hrano je treba servirati pred ali med plesom, časovno avtor to omeji na 10. ali 11. uro, način pa prepušča gostitelju. Predlaga dve do tri jedi ter sadje, pecivo in slaščice, ob hrani pa še belo ali rdeče vino, za gospode poleg vina tudi pivo in za dame čaj. Med odmori naj bi imeli plesalci na razpolago tudi hladne pijače, limonade, sladice in sadne jedi, po končanem plesu pa se ponudi še kava, čaj, kruh z maslom in podobno. Treba je biti

pozoren tudi na to, da v primeru buffeta z mrzlimi jedmi gospodje strežejo svojim damam.⁵⁹

Plesni učitelji

Poznavanje meščanske etikete, povezane s plesom, posameznikom ni bilo posredovano le preko raznih priročnikov, knjig in knjižic o lepem vedenju, temveč so jim to lahko posredovali tudi plesni mojstri oziroma plesni učitelji. Njihova primarna naloga ni bila zgolj poučevanje družabnih plesov, poleg plesnih vaj so namreč ponujali tudi različne avtorske plesne priročnike, največkrat izdane v samozaložbi, v katerih so poleg opisov in navodil za izvedbo plesnih obrazcev podučili tudi o primerenem vedenju na plesnih prireditvah.

Zagotovo lahko trdimo, da so plesne vaje še v prvi polovici 19. stoletja znotraj meščanskega okolja igrale pomembno vlogo, saj so bile sestavni del njihovega načina življenja. Kot tesno povezan tudi z omiko in telesno vzgojo, je bil ples za deklice in dečke že v najzgodnejših letih del splošne »vzgoje« (*Erziehung*) in z njo povezanega odraščanja znotraj družbe. Drža telesa, zavedanje le-tega, gibanje, poznavanje omike in družabni plesi so bili torej neločljivo povezani s plesnimi vajami.⁶⁰

Naloga plesnega učitelja je bila večplastna, najprej je na plesnih vajah plesalce učil korakov, drže, obnašanja, nato pa je bil običajno prisoten tudi na samih plesih, kjer je bila njegova vloga vezana bolj na samo organizacijo in izpeljavo plesnih prireditev. Njegova zadolžitev je narekovala sestavo plesnega reda pred prireditvijo, kasneje na samem dogodku je skrbel za najavo plesov, primeren tempo glasbe in red na plesišču, pri elitnih plesih pa je lahko nastopil tudi kot predplesalec ali plesovodja.⁶¹

Valenčič v svojem bontonu navaja, da mora biti plesovodja na plesu tudi primerno zaznamovan, in sicer mora na levi strani nositi svilen pentljo, na kateri je izvezena beseda »Plesovodja«. Njegova dolžnost je tudi, da nagovori in pozdravi plesalke in plesalce, jim naznani posebne določbe in hkrati vodi četvorke in druge skupne plese, ki potrebujejo

⁵⁶ Prav tam, 232.

⁵⁷ Prav tam, 229, 230.

⁵⁸ Prav tam, 228.

⁵⁹ Prav tam, 233.

⁶⁰ Harer, »Tanzunterricht in Graz,« 209.

⁶¹ Fink. Der Ball, 76–79.

plesovodjo, ter skrbi za red in mir na plesišču. Plesovodja je tudi tisti, ki lahko nagovori plesalca, naj pleše z določeno gostjo, ki je ostala brez soplesalca.⁶²

Na slednje opozarja tudi Edvin Rozman in dodaja, da je plesni učitelj ali reditelj edini, ki lahko prepove nadaljnje plesanje damam, ki so nekomu obljubile ples, nato pa obljubo prelomile in plesale z drugim.⁶³

Terseglav v *Knjigi o lepem vedenju* poudarja, da se v plesni šoli ne uči zgolj plesa, ampak tudi lepih kretenj, elegance in spretnosti,⁶⁴ Rozman v svojem priročniku opozarja na pomembnost plesnih vaj in znanja, ki ga plesalec pridobi pri plesnem učitelju, obenem pa jasno opredeli tudi čas, ki ga mora plesalec vložiti v pripravo: »*Mlade dame imajo za ples že večinoma naravni talent; prirojeno jim je, kakor ptiču letanje, a vendar jim priporočamo obisk vsaj enega plesnega tečaja,*« medtem, ko je za gospode potrebno nekoliko več časa, in sicer je zanje »*ples tem nujneje potreben, ker pri njih o kaki prirojeni sposobnosti ni govora, tudi je plesni pouk za nje nekakšen pouk o dostojnosti, katerega bi nikakor ne smeli zamuditi.*«⁶⁵

V drugi polovici 19. stoletja lahko v časopisju zasledimo številne oglase, preko katerih plesni učitelji ponujajo svoje usluge, da bi ostali konkurenčni na trgu pa so morali biti vedno v koraku s časom, spremljati nove trende, ki so se začeli pojavljati na evropskih plesiščih in se prilagajati družbi, ki je v plesu vse bolj videla zabavo in sprostitve. S koreografijami in plesi, ki so jih oblikovali sami, so hkrati tudi skrbeli za razvoj družabnih plesov.

Svoje pedagoško znanje in izkušnje so plesni učitelji hoteli ohraniti v zapisih, hkrati pa so se preizkušali v vlogi plesnih teoretikov in založnikov lastnih del.⁶⁶

Priročnik Edvina Rozmana *O dostojnosti* kljub avtorjevemu poklicu plesnega učitelja spada med bontone, saj se ukvarja tudi s splošnimi oblikami

obnašanja. Kot primere plesnih priročnikov velja izpostaviti dva plesna priročnika Tržačana Ivana Umeka, ki je bil plesovodja slovanskih društev v Trstu in član mednarodne akademije profesorjev in učiteljev plesa v Parizu. Leta 1893 je v samozaložbi izdal priročnik z naslovom *Slovenski plesalec; zbirka raznih narodnih in navadnih plesov* ter nato leta 1904 še priročnik *Moderni plesalec; zbirka raznih narodnih in drugih novejših navadnih in sestavljenih plesov*.

V uvodu prvega priročnika avtor najprej poudari pozitivno naravo plesa: »*Mnogo govornikov je grmelo že sploh proti plesu, kateri se je celo imenovalo 'kužno bolezen' našega stoletja. Izvestno so imeli dotični govorniki prav, ako so obsojali razne nedostojnosti, katere pa se ne morejo dogajati le pri plesu, ampak ob vsaki priliki. Obsojati pa vsled enakih nedostojnosti ples sam kot tak, je vendar pretirano in nepravilno,*« nato pa ga priporoči predvsem mladim, »*kajti ne nadomestuje le v nekem zmislju telovadbe, marveč je tudi najugodnejša prilika, priti v ožjo dotiko z naobraženo družbo, v kateri se vežba duh v mnogovrstnem razgovoru, se blaži srce ter razvija um. S tega stališča je torej ples tako rekoč šola, ki vpelje mladino iz teoretičnega v praktično življenje.*«⁶⁷ Dodaja še misel, da je treba pri plesu ohraniti dostojno mero in predvsem paziti na svoje telesno in duševno zdravje.

Čeprav se v svojem delu posveča predvsem plesu, njihovega izvoru in izvedbi, nameni nekaj besed tudi primernemu vedenju, ki je namenjeno predvsem novincem na plesišču, kot jim pravi sam: »*Nikakor se ne vsojam s tem gospodovati in ukazovati mladini, kajti prepričan sem, da prinese vsakdo, ki stopi med izborna družba, že toliko splošne omike s seboj, da se zna gibati in kretati neprisljerno, četudi mu je nemila vsoda v ostalem odkazala nizko stališče v življenju sploh,*«⁶⁸ ter nadaljuje, da je na plesu treba paziti na »plesna pravila«. Med temi pravili avtor izpostavi nekaj najpomembnejših, s katerimi plesalka in plesalec izkažeta svojo dostojnost in olikanost. »*Naj mi zatorej ne zameri mlada plesalka, ako jo opozorjam na to, da mora plesalcu, kateri se jej predstavi ter jo vabi na ples, odreči le iz tehtnih vzrokov. Izvestno pa si zapomni*

⁶² Valenčič. *Vzgoja in omika*, 210, 212.

⁶³ Rozman, *O dostojnosti*, 28.

⁶⁴ Urbanus. *Knjiga o lepem vedenju*, 228.

⁶⁵ Rozman. *O dostojnosti*, 24.

⁶⁶ Fink. *Der Ball*, 76.

⁶⁷ Umek. *Moderni plesalec*, 4.

⁶⁸ Prav tam.

dotičnega gospoda, ki jo je vabil na eno ali drugo pridšedšo točko plesnega reda. Gospodu plesalcu pa je v istem smislu stroga dolžnost, predstaviti se, ali če plesalke ne pozna, naprositi katerega nje znanca, da ga predstavi po navadnem običaju, ter med plesom paziti na to, da se plesalka preveč ne utruji, jo dostojno sprovesti po končanem plesu na nje mesto ter v obče obnašati se sicer neprisiljeno, toda vedno dostojno v najstrožjem smislu izraza, kakor pristojno omikanemu mladeniču.«⁶⁹

Pred opisom posameznih plesov v priročniku najdemo še pravila, ki obravnavajo pravilno držo nog, glavna pravila, v katerih se avtor loti same tehnike in drže telesa med izvajanjem plesov, ne pozabi pa niti na pravilen poklon, katerega posebno vlogo lahko razberemo tudi iz že obravnavanih splošnih priročnikov.

Pedagoški in znanstveni list *Popotnik* je leta 1911 v rubriki *Književno poročilo* ocenil knjigo *O seksualni (spolni) vzgoji*, avtorja H. Schreinerja. Recenzent poda tudi nekaj svojih misli, povezanih s spolno vzgojo oziroma »vzgojo volje«, kot jo sam imenuje, h kateri spada tudi učenje lepega vedenja, ki naj bi bila nujna za vsakega izobraženca. Za poznavanje lepega vedenja naj bi bile ključnega pomena tudi plesne vaje: »K vzgoji volje spada tudi učenje lepega vedenja, ki je potrebno za vsakega izobraženca. Lepo vedenje bi moralo biti bistven del plesnih vaj. Pri istih bi moral biti strog neizprosni red, udeleženci bi se morali vedno v besedah in gestah najdostojneje obnašati napram udeleženkam, navaditi se neke vrste kavalirskega vedenja proti ženskem spolu. Izobražena damska družba vobče jako ugodno vpliva na razvoj mladeniča. Ako se njegovo srce vname v spoštovanju in ljubezni do poštenega dekleta, bo ta ljubezen najboljši ščit zoper spolne izkušnje, znabiti močnejši nego verstvo. Zdi se mi, da se ravno ta činitelj premalo uvaža pri vseh tozadevnih razpravah. Resnična ljubezen najlože varuje mladino pred spolnimi ekscesi. Ona prinaša tudi več nežnosti v občevarje, kar vpliva blažilno na značaj. Seveda je pri tem teška in odgovorna naloga staršev, da držijo oba spola v spoštljivi razdalji. Občevarje se naj ne brani — to bi le dražilo mladino — ne sme pa postati prezaupno. Žalibog moram priznati, da v naših mestnih krogih nisem opazil preveč razumeva-

nja na to stran vzgoje. Plesne vaje se rade raztegnejo do polnoči, vedenje na njih ni ravno pohujšljivo, toda ni vedno po strogih pravilih bontona, po vajah pa se gre skupaj v kavarno, tudi deklice! Kdo naj od tako vzgojene mladine pričakuje spolne vzdržljivosti? Tu ni toliko treba spolnega pouka v šoli, temveč pouka staršev in njihovih namestnikov.«⁷⁰

Leta 1902 je bilo moč v *Laibacher Zeitungu* brati članek z naslovom *Zaton plesne umetnosti* (*Das Ende der Tanzkunst*), v katerem avtor osvetli takratno stanje na evropskih plesiščih, hkrati pa kritično obravnava razvoj, ki je zajel plesno umetnost. Članek vsebinsko oriše spremembe, ki so zaznamovale evropska plesišča s pojavom novih plesov, in »amerikanizacijo«, ki naj bi povsem spremenila ljubke in zapletene plese predhodnikov v nekaj, česar so se tudi plesalci raje izogibali. K zatonu plesne umetnosti naj bi po avtorjevih besedah prispevalo tudi dejstvo, da se ljudje vse bolj navdušujejo za športne aktivnosti, med katere spadajo telovadba, kolesarjenje in avtomobilizem.

Pozornost posveti tudi plesnemu učitelju, njegovemu statusu in vlogi v tedanji družbi, saj je bil prej zelo cenjen poklic prav tako podvržen velikim spremembam: »Plesni učitelj, kot eden izmed najbolj zanimivih in značilnih oseb v Parizu izginja, ker poklic, ki je prej prinašal toliko denarja, danes posameznika ne more več nahraniti. Žalosten primer je smrt ubogega Cellarius, ki je bil slaven za časa drugega cesarstva, kasneje pa naredil samomor, s tem ko je podtaknil požar, ker ni imel ničesar več nesti k ustom. Cellarius v sijajnih časih – v katerih je pozornost pritegnil s četvorko *Quadrille des Lanciers*, ki jo je vpeljal v Francijo, obenem pa so znana pariška imena drla na njegove plesne vaje – verjetno ni slutil, da bo sedemdeset let kasneje končal tako klavrno. Plesni učitelji starega kova so bili tudi učitelji olike, hkrati pa so poučevali pravilnih manir, priklonov ter primerne prezence. Takšno šolanje je bilo pri vzgoji mladih fantov in deklet zelo pomembno /.../ Seveda še dandanes obstajajo dobro obiskane plesne prireditve, ki pa niso več podobne tistim izpred petdeset let. Učne ure pri Labordeu ali Cellariusu so služile kot elegantna pretveza za flirtanje, plesni učitelj pa

⁶⁹ Prav tam, 5, 6.

⁷⁰ *Popotnik*, časopis za sodobno pedagogiko (1911), letnik 32, številka 3.

je bil tako zaposlen z nogami, da tega ni ali pa ni želel videti.«⁷¹

Moda na plesih

Urejenega, spretnega in izobraženega moškega ter inteligentno, nežno žensko z lepim vedenjem lahko človek prepozna po izrazu na obrazu, premikanju, načinu govora in obnašanju, obleki, po načinu hoje,⁷² pravi Wenzel v svojem priročniku. Gre torej za tiste neverbalne elemente komunikacije, s katerimi človek družbi, v kateri se giblje, želi nekaj sporočiti. Obleka je samo eden izmed zunanjih atributov, s katerim posameznik svoj videz lahko prilagaja glede na okolje, v katerem se giblje.

Malcolm Barnard je v svoji študiji z naslovom *Moda kot sporazumevanje* ugotavljal, da je obleko in modo »moč uporabiti za nakazovanje ali opredeljevanje družbenih vlog, ki jih imajo ljudje. Lahko sta znak, da oseba opravlja določeno vlogo ter je zato od nje moč pričakovati, da se bo obnašala na temu ustrezen način. Obstaja trditev, da različne obleke in različni tipi oblek, kakršne nosijo različni ljudje, omogočajo, da družbena interakcija poteka bolj gladko, kakor bi sicer.«⁷³

Oblačilni videz ekonomsko močnejših slojev v 19. stoletju se je, govorimo predvsem o damskih oblekah, spreminjal glede na takratne modne smerice, ki so jih v prvi vrsti нареkovala večja evropska modna mesta ter politični centri, prilagajal pa se je tudi glede na samo okolje in finančni položaj posameznika.

Kot ugotavlja Monika Fink, se francoska revolucija s svojimi težnjami po družbeni enakopravnosti v nobenem kulturnem fenomenu ni odražala tako jasno kot prav v modi, in sicer pri moških so dolge hlače, ki so bile simbol meščanstva (*«Sansculottes»*), zamenjale kratke, čezkolenske hlače (*«Culottes»*), značilne za razred buržoazije, v ženski modi pa se je to odražalo v odpravi steznika in krinoline. Pred tem je bila obleka z gledišča etiketiranja močno vezana na družbeno hierarhijo, v času empira pa se je ločnica strogega razlikovanja na zunaj zabrisala,

tako so lahko vse ženske različnih družbenih slojev nosile takrat razširjene tuniki podobne obleke (*«Chemisenkleider»*).⁷⁴ Pri teh ženskih oblekah je bil po zgledu iz antike pas tik pod prsmi, prav tako so se ženske po antičnem vzoru zgledovale tudi pri urejanju las, ti so bili spredaj kratko nakodrani, zaglavje pa je krasila čim bolj polna in razkošna pričeska.⁷⁵

Obdobje bidermajerja, ki je sledilo, je ženskim oblekam dodalo številna spodnja krila, široke ovratnike in do vratu zapete zgornje dele oblek, moški pa so svojo vitkost poudarjali z dolgimi hlačami, telovniki, jopiči, fraki ter plašči. Šele druga tretjina 19. stoletja je v modo zopet vrnila široke krinoline, ki pa so bile sedaj na vse strani enako široke in ne kot njene predhodnice, širše na bokih. Krinolino je na koncu stoletja zamenjala t. i. »*tournure*«, ptičji kletki podoben dodatek, ki je dvignil in poudaril zadnji del obleke, moderen je bil tudi steznik, ki je dame zožil v pasu in poudaril njihove prsi. V začetku novega stoletja se je steznik začel opuščati, obleke so postajale daljše, ponovno se je začela pojavljati tudi vlečka.⁷⁶

Moška obleka je skozi 19. stoletje doživela manj sprememb in je ostala na precej »konservativni« stopnji preproste, črne obleke, ki je bila sprejet standard na prehodu v 19. stoletje. V poznih 50. in zgodnjih 60. letih so se črne moške hlače začele širiti v pasu in se postopoma ožiti proti gležnjem. V 40-ih je bil frak primeren tako za dnevne kot tudi večerne obleke, medtem ko je bil »*cut-away*« primeren samo kot del večerne oprave, kasneje v 80. letih pa je bila za večerne priložnosti primerna tudi večerna moška obleka.⁷⁷

Telovniki z eno vrsto gumbov za zapenjanje so bili v 60. letih daljši, nato so se postopoma krajšali. Vse do 40. let je vrat krasila bela večerna »kravata«, ki se je kasneje z različnimi načini zavezovanja razvila v obliko belega ovratnega metuljčka.⁷⁸

⁷¹ *Laibacher Zeitung* (11. 2. 1902), letnik 121, številka 34.

⁷² Wenzel. *Mann von Welt*, 4, 5.

⁷³ Barnard, *Moda kot sporazumevanje*, 83, 84.

⁷⁴ Fink. *Der Ball*, 61.

⁷⁵ Aldrich. *From the ballroom to hell*, 24.

⁷⁶ Neubauer. *Gib skozi stoletja*, 66, 67.

⁷⁷ Aldrich. *From the Ballroom*, 34, 35.

⁷⁸ *Prav tam*, 34.

Novosti, ki jih je prinašala moda, so se torej odražale zlasti v obliki in širini kril, kar je vplivalo tudi na sam način plesanja. Na primeru valčka lahko opazujemo tempo glasbe, ki je bil ob koncu 18. stoletja hitrejši, ker je to dopuščala polnost obleke, medtem ko je cevasta in ozka obleka z začetka 19. stoletja zahtevala počasnejši tempo plesanja. Kasneje se je tempo plesanja valčka s številnimi obrati zopet pospešil, saj je tudi obleka omogočala hitrejša gibanja ter lažji nadzor in premikanje nog.⁷⁹ Naloga plesnih učiteljev je bila tudi, da so znali plese prilagoditi, ne samo glede na velikost plesišča, ampak tudi tako, da so plesalcem ustrezali glede na možnosti gibanja njihovih oblek.⁸⁰

Praznične in plesne obleke se od vsakodnevnih niso razlikovale po kroju, temveč zlasti po materialu in njihovi načičkanosti. Vendar so bile takšne obleke, kot ugotavlja Finkova, stalno na udaru nasprotnikov blišča razkošnih oblek, ki pa so bili pri svojem poslanstvu večinoma neuspešni, saj »razsipnega uživanja« niso uspeli preprečiti.⁸¹

V začetku decembra leta 1913 je liberalni *Slovenski narod* poročal o problematiki pojava tanga na slovenskih plesiščih ter o ostalih novostih, ki so prišle skupaj z novim plesom. Pri tem je avtor posvetil nekaj besed tudi modi in (neuspešnim) težnjam katoliške Cerkve po regulaciji hitro spreminjajoče se oblačilne kulture začetka 20. stoletja. Pisec izpostavlja: »Dandanes je družabna veljava škofov tako malenkostna, da bolj ne more biti. Kdo se še zmeni za njihove želje in za njihova navodila? Nihče! Kaj nista po izgledu drugih škofov tudi ljubljanski in tržaški škof menda lani — ali je to bilo predlanskim? — izdala posebno pastirsko pismo proti damski modi in obsodila predrte bluže in prozorne nogavice? Zgodilo se je to in z očitnim veselostnim uspehom. Tisti del ženskega sveta, ki se je emancipiral od duhovske odvisnosti, se je smejal, drugi del ženstva, ki je sicer škofu brezpogojno vdan, pa je bil nevoljen, češ, čemu se vtika škof v stvari, ki jih ne razume. Predrte bluže in nogavice pa so ostale v rabi tudi pri najpobožnejših članicah tiste skrivnostne kongregacije, ki ima svoje zbirališče v jezuitski cerkvi,« ter naprej nadaljuje, »kakor nosijo

v Ljubljani predrte bluže in prozorne nogavice in so dame tudi na plesih katoliških frakarjev v 'Unionu' dekoltirane, tako gotovo je, da pride tango tudi v Ljubljano, seveda v skromnejši obliki, kakor pa ga plešejo po velikomestnih zabaviščih. Toda zabraniti ga ni mogoče, take sile ni.«⁸²

Soodvisnost med oblačilnim videzom in bontonu je povsem očitna, kot pojasni Janja Žagar: »Ker je oblačilni videz zavedni del človekove komunikacije z drugimi in z njim lahko posameznik tvorno vpliva na oceno in posledično odnos okolice do njega, se zdi pozornost bontonov, usmerjena na izbiro primernih oblačil, nekako logična.«⁸³

»K zunanjemu izgledu človeka spada tudi obleka. Ta nam daje možnost vpogleda v človekovo notranjost, njegov način mišljenja in njegove navade. Glavne lastnosti obleke, ki nas pred svetom delajo ugledne, so snažnost, urejenost, okusnost, preprostost, nevsiljivost, ljubkost,«⁸⁴ je v uvodu poglavja, ki govori o urejenosti in primernosti zunanjega videza, napisal Wenzel. Avtor se je v tem poglavju posvetil predvsem odnosu posameznika do obleke in kako ta na zunaj odraža človekove lastnosti, ki niso vidne na prvi pogled.

Obleka mora biti v prvi vrsti preprosta in ne sme biti preveč bahava ter izstopajoča, pomembno je tudi, da ni preveč raznobarna in da so barve med seboj v harmonični kombinaciji. Preprosti morajo biti tudi vsi dodatki, ki spadajo k obleki, pri moških zlasti razne vezenine na ovratnih rutah, srajcah, telovnikih, ter ure in prstani. Ženske pa avtor svari predvsem pred »prenatovorjenostjo« z nakitom in kičem, ki kazita vso gracioznost in pri razumnih vzbujata neodobravanje.⁸⁵

Človek je vsakodnevno sojen po tem, kar nosi, pravi Wenzel, zato naj praznična oblačila zamenja za vsakdanjo obleko, v kateri je posameznik vedno videti čist in urejen. Dodaja še, da so slavnostna oblačila v nekaterih primerih vendarle neizogibna, pri tem pa je treba biti pozoren, saj tovrstna oblačila zahtevajo tudi povsem drugačno postopanje v

⁷⁹ Prav tam, 30.

⁸⁰ Fink. *Der Ball*, 59.

⁸¹ Prav tam, 60..

⁸² *Slovenski narod* (6. 12. 1913), letnik 46, številka 281.

⁸³ Žagar, »Primerno in lepo skozi bonton,« 65.

⁸⁴ Wenzel. *Mann von Welt*, 86.

⁸⁵ Prav tam, 88.

vedenju. Prijazna resnost, mirna in neizumetničena svečanost, določena mera veličastnosti in dostojanstva, čast in samozavedanje so temeljne vedenjske značilnosti, ki pritičejo človeku v takšni situaciji.⁸⁶

Tako Vesel kot tudi kasneje Terseglav v svojih priročnikih opozarjata, da je pri oblačenju vedno treba paziti, da posameznik upošteva svoj stan in finančne zmožnosti, pri izboru obleke pa mora najti srednjo pot, tako da obleka ni odraz zastarele mode in se hkrati ne nagiba preveč k »norčavim, prenapetim novim šegam.«⁸⁷

Terseglav odsvetuje oblačenje po najnovejši modi, saj s tem posameznik po nepotrebnem troši denar, zapravljalivost in nečimrnost pa ne spadata k olikanemu vedenju. Po najnovejši modi, kot pravi Terseglav, naj bi se oblačili le »gizdalini, ki so navedno puhloglavci in kaj malo resnično izobraženi. Po drugi strani pa seveda tudi ne gre se nalašč oblačiti po stari modi, ker je smešno,« ter doda še, da »kažejo večkrat tudi taki ljudje, ki se oblačijo kakor nobeden, veliko samoljubja, ker hočejo s svojo nerodno in nemarno obleko obrniti pozornost nase, češ kakšni posebneži so!«⁸⁸

Vesel opozarja tudi, da se je za potrebe večje družbe treba obleči še posebej izborno, saj, kot poudarja: »Najbolj človekovo veselje skali v družini, ko se zave, da je slabo, neprijetno, neokusno napravljen.«⁸⁹

Z obleko človek prilagaja svoj zunanji videz glede na okolje in družbo, v kateri se giblje, družba pa nas preko zunanosti presoja. »V družčinah so vse oči obrnjene na nas. Vsak posamezen ud družine nas presoja. Kako potrebno je tedaj, da se v družini taki pokažemo in tako pokažemo, da se ne zamerimo. Kakršna je družina, v katero pridemo, takšno mora biti tudi oblačilo in vedenje. V imenitnih družčinah bodimo primerno krasno oblečeni; manj krasno pa vendar izborno v manj imenitnih,«⁹⁰ poduči Vesel. Da bi bil posameznik v določeni družbi sprejet kot enakovreden del kolektiva, mora, vsaj do neke mere,

upoštevati njena napisana ali nenapisana pravila. Vedenje in oblačenje spadata k oblikam neverbalnega sporazumevanja, s katerima človek lahko izraža svojo pripadnost določenemu okolju. Barnard domneva, »da je družbeno soglasje o tem, v kaj se bodo ljudje oblačili, samo po sebi družbena vez, ki nato naprej krepi druge družbene vezi. Združevalna funkcija mode in oblačenja služi za sporočanje o članstvu v neki kulturni skupini tako tistim, ki so njeni člani, kot tistim, ki niso.«⁹¹

V primeru kršitve napisanih ali nenapisanih norm, ki veljajo znotraj posameznega okolja, se pri človeku lahko pojavi nelagodje in sram, ki delujeta kot mehanizem družbenega samonadzora, pri katerem vsak pripadnik določene družbe nadzira ostale, obenem pa je tudi sam nadzorovan od drugih. S tem družba na neformalni ravni ohranja svoj status proti pripadnikom, ki niso del istega družbenega okolja ali stanu. Kot ugotavlja Barnard: »Z oblačenjem in modo pogosto označimo družbeno veljavo ali status in ljudje nemalokrat presojujejo veljavo ali status drugih na osnovi oblek, ki jih le-ti nosijo.«⁹²

Čeprav poznavanje primerne oblačenja lahko postavimo ob bok primernemu vedenju, Valenčič v svojem bontonu opozarja, da »[l]epa suknja in visoko dostojanstvo nikakor nista dokaz, da je njun nositelj res moder, omikan in blag človek; večkrat utriplje pod borno suknjo neuglednega moža najplemenitejše srce ter je njen nositelj veleobrazen in omikan mož. Svilen krilo visoke dame pokriva večkrat največjo duševno puhlost, najgrše srce in najbolj črno dušo; pod preprosto obleko skromne žene pa se skriva često zlat značaj in vzor pristne Slovenke.«⁹³

Valenčič v poglavju, ki obravnava obleko in nošo, glavno funkcijo oblačenja vidi predvsem v zaščiti pred zunanjimi vplivi okolja, le »ničemerneži«, kot jih poimenuje, pa si »izmišljajo, kako bi z umetno obleko razen tega zakrili tudi telesne nedostatke in napake ali se celo lepotili.«⁹⁴ Znan pregovor sicer pravi, da obleka naredi človeka, vendar avtor to trditev zanika in doda, da obleka le »ponaredi

⁸⁶ Prav tam, 90.

⁸⁷ Vesel. Olikani Slovenec, 40, 41.

⁸⁸ Urbanus. Knjiga o lepem vedenju, 48.

⁸⁹ Vesel. Olikani Slovenec, 41.

⁹⁰ Prav tam, 97.

⁹¹ Barnard. Moda kot sporazumevanje, 78.

⁹² Prav tam, 81.

⁹³ Valenčič. Vzgoja in omika, 88.

⁹⁴ Prav tam, 148.

človeka.«⁹⁵ Čeprav avtor sprva obsoja tiste, ki s pomočjo obleke skušajo zakriti resnični videz svojega telesa, nato kasneje celo sam predlaga, kakšno obleko naj nosijo ženske različnih postav. Suhim in visokim ženskam svetuje več spodnjih oblek ter širšo zgornjo belo ali svetlobarvno obleko z vodoravnimi ali navzkrižnimi črtami ali progami, saj bodo s tem videti manjše in krepkejše. Majhnim in širokim ženskam pa avtor predlaga ozko temno ali črno obleko z navpičnimi ozkimi črtami ali progami in ozkim obrobkom, ker bodo tako delovale višje ter obenem prikrile svojo širokost.⁹⁶

Vsaka odrasla oseba naj bi potrebovala vsaj štiri obleke za različne priložnosti, med katere avtor šteje večerno in jutranjo obleko, preprosto obleko za hišna opravila, »izprehodno« obleko za obiskovanje sorodnikov, prijateljev in sprejemanje nepričakovanih gostov na domu, ter praznično obleko, ki naj bi jo posameznik nosil za obiskovanje »božje službe« in imenitnejših oseb, za razne prireditve, kot so pojedine, koncerti, gledališča, ženitovanja ter seveda tudi plesne prireditve. Avtor pri tem svetuje obleko iz najboljšega blaga, pri izbiri najbolj primerne pa se morajo ženske ozirati tudi na starost, barvo polti in las. Starejšim damam priporoča močnejšo in težjo tkanino v temnejših barvah, kot so črna, rjava, siva ali vijolična, medtem ko mlajšim gospem svetuje izbiro lažjega in tanjšega blaga bele, rožnate, višnjeve, rumenkaste ali rdečkaste barve. Črno lasim dekletom pristaja rožnata, vijoličasta, svetlo višnjeva ali rumenkasta barva, svetlolaskam pa bolj modrozelen in tudi svetlo višnjeva barva. Bledolična dekleta so lahko s pomočjo modre, bele ali rdeče barve videti bolj rožnato, zelo rdečeličnim dekletom pa avtor predlaga uporabo temnejših barv. Valencič še dodaja, da je najlepša obleka iz enobarvnega blaga, ne pozabi pa niti na primerčnost dodatkov, saj se mora po njegovem mnenju tudi klobuk in ostali naglavni nakit tako kot obleka skladati z barvo polti in las kot tudi s samo velikostjo in obliko glave. Tudi »solnčnik«, pahljača in »rokavnik« naj bi bili v približno enaki barvi kot obleka sama.⁹⁷

Mlada dekleta naj bi bila najlepša brez vsakega nakita.⁹⁸ Izbira nakita je bila odvisna od starosti posameznice, in sicer naj bi gospodične nosile bolj malo nakita, zgolj tenko verižico okoli vratu, bel cvet v laseh ali zlato zapestnico na levem zapestju, gospe so lahko poleg tega imele še zakonski ali kak drug prstan, zlato uro na tenki verižici in naglavni nakit, medtem ko naj bi starejše dame nakit postopoma opustile.⁹⁹ Terseglav dodaja, da se rože in nakit lahko nosijo na vseh družbenih prireditvah, pri tem je treba zgolj paziti na vsakršno bahavost in potratnost.¹⁰⁰

Tržanka iz Žalca Barbara Širca je v svojem dneviškem zapisku opisala odhod na ples, kjer je bila sama v vlogi gardedame drugim dekletom. V njem je moč brati tudi skromen opis, kako so se dekleta uredile za ples: »22. [februar 1851] Pri Staretu je ples, Mimi sem morala zvečer izprositi pri starših, tudi od matere sem morala poslušati nejevoljne pripombe, sestra je bila oblečena v modro, s svežimi kamelijami v laseh, jaz sem bila v rožnatem. Fani v beli obleki z ogrinjalom in z belimi rožami v laseh, Ceni in Cili sta bili v črnem, Marija iz Novega Celja je imela svetel površnik.«¹⁰¹

Terseglav v svoji *Knjigi o lepem vedenju* z vidika krščanske morale problematizira tudi žensko plesno »veliko toaleta«, ki je bila »dekoltirana«. V takšni obleki naj bi dame prihajale na ples in »rout-e« k pomembnejšim gostiteljem. Avtor zapiše: »Da bi bila taka noša olikana, tega pač noben količkaj nраво-rahločuten človek ne bo priznal. Vendar pa – žal – to navado hoče ohraniti velika (seveda posvetna) gospoda pri plesih, routih (večernih sprejemih) in pri gala-dinejih. Taka nenaravna noša ne mora spadati k olikanosti ne po pravilih lepega vedenja, še manj po zakonih krščanske morale. Zoper to razvado se je že mnogo pisalo in borilo, vendar se razvajeni svet ne mara sprijazniti z mislijo, da je to v resnici neolikano.«¹⁰²

Moški naj bi imeli ob takih priložnostih oblečene praznične hlače, odprt telovnik in črn frak

⁹⁵ Prav tam, 149.

⁹⁶ Prav tam, 150.

⁹⁷ Prav tam, 194, 150.

⁹⁸ Prav tam, 46.

⁹⁹ Prav tam, 151.

¹⁰⁰ Urbanus. *Knjiga o lepem vedenju*, 205.

¹⁰¹ Širca. *Babette: dnevnik Barbare Širca*, 283, 285.

¹⁰² Urbanus. *Knjiga o lepem vedenju*, 204.

iz tenkega sukna, belo ovratnico in visok klobuk (cilinder).¹⁰³ Terseglav za gibanje v velikih družbah priporoča salonsko obleko, h kateri spada visok telovnik iz istega blaga kot preostala obleka ali iz belega pikeja, hlače pa iz progastega kamgarna svetlega ali sivega tona. K črnemu telovniku predlaga kravato svetle barve, k belemu pa nasprotno, kravato svetle ali bele barve. K salonski obleki poleg cilindra spadajo tudi lakasti čevlji in glaze rokavice.¹⁰⁴ Pri obiskih so se nosile svetle rokavice, za največje svečanosti pa bele. Rokavice so bile obvezen del, kadar je oseba zapustila lastno stanovanje in jih je smela sneti le ob posebnih primerih. Pri bolj imenitnih dogodkih, kot sta gledališče in ples, rokavic ni bilo dovoljeno sneti z rok.¹⁰⁵

Pri pomembnejših dogodkih, kot so poroke, veliki oficialni dineji in plesi, je bil obvezen frak, ki pa je, kot pravi avtor, »neokusne oblike in se zato zadnje čase čedalje bolj opušča.« K fraku je sodil telovnik, ki je bil globoko izrezan, z eno ali dvema vrstama gumbov ter hlače iste barve in blaga kot telovnik. Srajca in kravata sta bili obvezno bele barve, čevlji lakasti, poleg cilindra pa se je uporabljal tudi klak (zložljivi cilinder).¹⁰⁶ Če je treba na »oficielnih plesih« vedno nositi frak, pa je salonska plesna oprava »od mode in krajevnega običaja odvisna, koliko in kdaj se sme za ples obleči.«¹⁰⁷

Kar zadeva nakit pri moških, Valenčič omenja še zlate gumbe pod vratom, na prsih in na zapestju ter zlate ali srebrne ure z verižicami.¹⁰⁸

Nekaj besed avtor na koncu posveti tudi odišavljanju z različnimi dišavami: »Kdor ljubi v obleki dišave, naj bi porabljal olje ali prah samo lepo dišečih šmarnic, vijolic ali resed. Vse premočne dišave so za družbo zoprne in kažejo malo okusa.«¹⁰⁹

¹⁰³ Valenčič. Vzgoja in omika, 150.

¹⁰⁴ Urbanus. Knjiga o lepem vedenju, 159.

¹⁰⁵ Valenčič. Vzgoja in omika, 150, 151.

¹⁰⁶ Prav tam, 195.

¹⁰⁷ Prav tam, 228.

¹⁰⁸ Valenčič. Vzgoja in omika, 151.

¹⁰⁹ Prav tam.

Viri in literatura

Knjižni viri

Freiherr von Knigge, Adolph: *Über den Umgang mit Menschen*. <http://www.al-adala.de/Neu/wp-content/uploads/2011/10/Knigge-%C3%9Cber-den-Umgang-mit-Menschen.pdf> (Dostop: junij 2018)

Rozman, Edvin: *O dostojnosti*. Ljubljana: [samozal.], 1909.

Umek, Ivan: *Slovenski plesalec*. Trst: [samozal.] I. Umek, 1893.

Umek, Ivan: *Moderni plesalec*. Trst: [samozal.] I. Umek, 1904.

Valenčič, Jožef: *Vzgoja in omika ali izvir sreče*. Ljubljana: J. Valenčič, 1899.

Vesel, Ivan: *Olikani Slovenec*. Ljubljana: Matica Slovenska v Ljubljani, 1868.

Urbanus (Franc Terseglav): *Knjiga o lepem vedenju*. Ljubljana: Katoliška Bukvarna, 1910.

Wenzel, G. I: *Mann von Welt oder Grundsätze und Regeln des Anstandes, der Grazie, der feinen Lebensart, und der wahren Höflichkeit*. 7. izdaja. Pesch: Hartleben, 1821.

Časopisni viri

Laibacher Zeitung (8. 2. 1892), letnik 111, številka 30.

Laibacher Zeitung (11. 2. 1902), letnik 121, številka 34.

Popotnik, časopis za sodobno pedagogiko (1911), letnik 32, številka 3.

Slovenski narod (6. 12. 1913), letnik 46, številka 281.

Literatura

Aldrich, Elizabeth: *From the ballroom to hell: grace and folly in nineteenth-century dance*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1991.

Barnard, Malcolm: *Moda kot sporazumevanje*. Prevedla Miriam Drev. Ljubljana: Sophia, 2005.

Fink, Monika: *Der Ball. Eine Kulturgeschichte des Gesellschaftstanzes im 18. und 19. Jahrhundert*. Innsbruck-Wien: Studien Verlag; Libreria Musicale Italiana, 1996.

Harer, Inegborg: »Tanzunterricht in Graz oder von der »edlen Gleichheit der Fußbewegung«. V: *Tanz im Biedermeier: Ausdruck des Lebensgefühls einer Epoche*, ur. Barbara Boisits in Klaus Hubmann, 207- 234. Wien: Mille Tre Verlag, 2006.

Neubauer, Henrik: *Gib skozi stoletja: obnašanje, gibanje in odnosi med ljudmi od 15. do 19. stoletja*. Ljubljana: Forma 7, 1997.

Žagar, Janja: »Primerno in lepo skozi bonton.« *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 16 (2006) 53-74.

Zusammenfassung

„VERGNÜGEN UND WELTGEWANDTHEIT SIND NICHT SELBSTZWECK DER TANZKULTUR, IHR ZWECK IST LEDIGLICH, DASS SCHLECHTE GEWOHNHEITEN IM BENEHMEN UND BEWEGEN BEHOSEN WERDEN UND DESSEN LIEBLICHKEIT UND HÖFLICHKEIT VERFEINERT WIRD.“

Die Tanzkultur im langen Jahrhundert des Bürgertums im Spiegel der Benimmbücher und der Mode

Benimmbücher stellen eine wichtige historische Quelle dar, in der wir die Gesellschaft einer bestimmten Zeit in dem Licht betrachten können, in dem sie sich selber sah oder sehen wollte, bzw. vor allem in dem Licht, in dem andere sie sehen sollten. Benimmbücher waren nicht nur gesammelte Regeln, die nicht gesetzlich verankert waren, aber in der bürgerlichen Öffentlichkeit trotzdem einen gewissen Wert und eine gewisse Geltung hatten. Sie stellten auch Ideale dar, die sich die Gesellschaft selber stellte und nach denen sie immerzu strebte. Es war die Aufgabe jedes Einzelnen, die in der Gesellschaft akzeptierten Normative zu kennen, zu verinnerlichen und als die eigenen anzunehmen. Mit dieser Form der (Selbst)Kontrolle hielt die bürgerliche Gesellschaft ihren gesellschaftlichen Status aufrecht und diktierete ihn gleichzeitig als niemals erreichbares Ziel den ihr nicht ebenbürtigen gesellschaftlichen Ständen.

Tanzveranstaltungen waren neben ihrer geselligen Rolle auch ein wesentliches Feld zur Festigung

des bürgerlichen Selbstbildes. Bei Tanzveranstaltungen wurde vom Einzelnen erwartet, dass er die geschriebenen und ungeschriebenen Regeln beachtet bzw. sich im Rahmen des erwarteten Benehmens bewegt. Die Verfasser von Benimmbüchern sahen Tanzveranstaltungen als wichtiges Element im Alltag des bürgerlichen Menschen und widmeten ihnen daher entsprechend Raum in ihren Werken. Dabei beschränkten sie sich nicht nur auf die Ausführung des Tanzes, sondern bezogen auch einzelne Elemente solcher Veranstaltungen mit ein, wie z.B. das Versenden der Einladungen, die Vorbereitung des Tanzsaales und der Pause oder Regeln für die Durchführung der angemessenen Verbeugung. Außerdem sprachen sie das Verhältnis und die Kommunikation zwischen den Geschlechtern an.

Andererseits muss man sich bewusst sein, dass die Einträge in solchen Ratgebern zu einem großen Teil ein idealisiertes Bild der Tanzveranstaltungen geben und es daher auch zu markanten Abweichungen zwischen dem niedergeschriebenen und dem realen Bild auf der Tanzfläche kam.

Eines der Elemente der nichtverbalen Kommunikation, das sich im Aussehen widerspiegelte, war die Kleidung. Sie veränderte sich durch das lange 19. Jahrhundert andauernd und war vor allem bei Frauen einem ständigen Wechsel im Hinblick auf die jeweilige Mode unterworfen. Wie der Tanz war auch die Kleidung und insbesondere die Tanzkleidung immer im Visier von Moralisten.

Bei Tanzveranstaltungen spielten auch Tanzlehrer eine wichtige Rolle. Ihre Aufgabe war nicht nur, einzelne Tanzformen zu unterrichten, sondern gleichzeitig auch die Veranstaltungen vorzubereiten und zu leiten, wobei sie die Rolle der Aufseher oder »Tanzleiter« übernahmen. Die Teilnehmenden an Tanzübungen, die von den Tanzlehrern durch Annoncen in verschiedenen Zeitungen zu Tanzkursen eingeladen wurden, wurden von den Lehrern zusammen mit dem Tanz auch in dem in der Gesellschaft erwarteten Benehmen, der guten Körperhaltung und der angebrachten Kommunikation untereinander unterrichtet.

Schlagwörter: Tanzkultur, Bürgertum, 19. Jahrhundert, Benimmbücher, Tanz